

Tradicinės šventės ir švenčiamos progos. Šventės motyvacija

Aštuonioliktojo *Letonicos* numerio* vėlyvąją tematiką – šventės, įvairūs jų aspektai, apeigos, požymiai ir atributai, švenčių įvardijimai ir jų etimologija, šventė kaip kasdienybės priešprieša, tradiciniai maginiai veiksmai švenčių metu, taip pat ir – švenčių simuliacija šių dienų vartotojiškame pasaulyje. Net ir kai kurios kitos temos, iš šalies žvelgiant lyg ir nesietinos su šventėmis (latvių dievturystė, šv. Agotos duonos stebuklo tradicija, „vanago surišimo“ magika, menstruacijų eufemistiniai pavadinimai), šiame rinkinyje pateikiamos siejant su šventės, šventimo aplinkybėmis, turiniu ar įvardijimu. Ne viename šios tematikos straipsnyje yra formuluojamas ir šventės apibrėžimas.

Numeris pradedamas jo parengėjos filol. dr. Dacės Bulos įvadininiu straipsniu „Šventės ir šventimas: tradicijos procesai Latvijoje“, kuriame atskleidžiama, jog čia skelbiami straipsniai yra parengti 2007 metais vykusios Krišjaniui Baruonui skirtos konferencijos pranešimų pagrindu.

Pirmojo straipsnio, Andos Beitanės (*Beitāne*) „Šventė kaip tradicinės muzikos funkcinis kontekstas XXI amžiuje“, turinys – apdainavimo dainų šventė šiaurės Latgalėje 2006 m. rudenį ir išvada, kad mūsų laikais tradicija prisitaiko gyvuoti susiklosčius naujoms aplinkybėms. Straipsnis iliustruotas nuotraukomis ir keturiomis melodijomis.

Nemažai minčių ir svarstymų galėtų sukelti D. Bulos platus straipsnis „Kovo aštuntosios sugrįžimas: moteriškumo šventimas postsocializmo laikotarpiu“ (p. 27–53). Straipsnis pagrįstas autorės stebėjimais bei tyrinėjimais Latvijoje ir Lietuvoje, ir tai daro jį mums dar įdomesnį, tuo labiau kad autorė savo pastebėjimų bei išvadų neverčia „į bendrą katilą“, o abu regionus apibūdina atskirai. Autorės teigimu, „Lietuvoje juntamas didesnis atvirumas galimai naujai šventės

interpretacijai, neatsiribojant nuo tarptautinės kovo 8 minėjimo praktikos įtakų, žinomų iš feministinio judėjimo ar kairuoliškos politikos krypčių, tuo tarpu Latvijoje matyti poslinkis beveik į gryną sovietinio šventimo modelio restauravimą“ (p. 34). Tyrinėjimo lauką ir aspektus parodo straipsnio skyreliai: „Šventės sugrįžimas: 2005 metų kovo 8 Rygoje“, „Šventės sugrįžimas: 2006 metų kovo 8 Vilniuje“, „Lyties šventimas“, „Ritualinis apvertimas“, „Šventimo nostalgija“. Aptarti įvairūs buvusios bei sugrįžusios šventės aspektai: kovo 8, kaip valstybinės šventės sovietų laikais, ideologiniai tikslai; realiai susiklosčiusi tokios šventės interpretacija – moters, kaip „antrosios lyties“, statuso nužeminimas; per ilgus metus nusišlovėjusiu šventimo būdu (gėlės, dovanėlės, vaisės, t. y. dėmesio rodymas) moteriškumo, kaip savaiminės vertybės, iškėlimas; kovo 8 traktavimas visuomenėje kaip pavasario pradžios paminėjimas (valstybei netoleruojant nei „pagoniško“, nei tuo labiau krikščioniško Velykų šventimo) ir kaip šeimos šventė (į Moters dieną įtraukiant ir sovietų laikais nebešvenčiamą Motinos dieną). Straipsnyje pagrindžiama, kodėl visuomenė, atmetanti sovietinę ideologiją, nenorėjo atsakyti su sovietine santvarka atėjusios šventės. Tam tikri straipsnio fragmentai yra tartum reportažas iš konkrečios vietos, o mūsų Instituto tautosakininkams galėtų būti įdomu išvysti šiltai pavaizduotus kolegas – prof. Leonardą Sauką galantiško vyrų giminės atstovo, o dr. Liną Būgienę – respondentės vaidmenyje.

Beatrisės Reidzanės (*Reidzāne*) straipsnis „Latvių švenčių ir švenčiamų dienų pavadinimų etimologijos, jų problematika“ iš tikrųjų duoda kur kas daugiau, negu kad žada jo antraštė: tai nešabloniškas kultūros istorijos straipsnis, konkrečiais pavyzdžiais parodantis ilgainiui susiklosčiusį ikikrikščioniškų tikėjimų ir trijų krikščioniškų konfesijų (katalikybės, liuteronizmo, stačiatikybės) Latvijoje sinkretizmą tradicinių švenčių srityje. Tegu tai iliustruoja viena straipsnio citata: „Tai – ir sritis, kur vis dar galima įžvelgti

* *Letonica: Humanitāro zinātņu žurnāls. Literatūra. Folklorā. Māksla*, dibinātājs Literatūras, folkloras un mākslas institūts, numura sastādītāja un zinātniskā redaktore Dace Bula, [Nr.] 18, Rīga, 2008. – 316 p.

archajinio mąstymo relikto, nes vis dėlto taip malonu girdėti pasakojant apie senolę, lapkričio 24 vakare užtiesiančią vilnonę skarą ant avių aptvaro, kad nukirptoms avytėms nebūtų gėda bažnyčioje, nes Kotrynos naktį avys einančios į bažnyčią“ (p. 241).

Įdomus savo pastebėjimais ir Tomo Kenčio (*Ķencis*) straipsnis „Švenčių simuliacija“, nors mūsų kartos skaitytojus galėtų skeptiškai nuteikti jau pati jo pradžia: „Keičiantis visuomenės ekonominei bazei ir jos sukurtiems gamybiniais santykiams, dėsningai keičiasi ir antstatai – ideologija, pagrindžianti ir palaikanti atitinkamus gamybinius santykius visuomenėje“. Iš tikrųjų tas straipsnis ir parašytas „iš kairiojo kultūrkriticizmo pozicijų“ (D. Bula, p. 5), iškalbinga ir straipsnio gale nurodytoji literatūra, bet vis dėlto. Autorius (tiesa, pasiremdamas autoritetais) ryžtasi pateikti išsamų apibrėžimą, kas yra šventė. Čia pat ir komentaras: „Šventė visada yra reikšmingas simbolinis aktas išreiškiant kokią nors ideologiją arba suburiant bendruomenę (komercinė šventė – vartotojų bendruomenę“ (p. 129). Straipsnyje vartojama nenustojusi aktualumo sąvoka „įvestos tradicijos“ (tai tas pats, kas mūsų „naujos tradicijos“, tik formulotė neparadoksiška ir bent kiek aiškesnė). Straipsnio objektas – vadinamosios komercinės šventės (prekybos centrų ar kokių „kitų erdvių“ atidarymai, knygų pristatymai, knygų mugės, metinės mugės, amatininkų dienos / šventės, miestų / miestelių ar gatvės šventės, aviacijos šventės...), atsiradusios nepriklausomybės laikais. Nuo tradicinių švenčių jos skiriasi pirmiausia tuo, kad nėra susijusios su astronominio laiko ciklu; jų esmė visai kita nei tikrųjų švenčių, jų tik forma – šventės. „Būtent forma padeda parduoti [tokią] šventę, išlaikant *šventės* pavadinimą, kuris savo kalbine išraiška siūlo daugiau negu duoda...“ (p. 130). Straipsnio išvada: anksčiau prekyba pasitarnaudavo šventei, o dabar šventė pasitarnauja prekybai. „Anksčiau parduodavo, kad būtų [galima] šventė, dabar švenčia, kad parduotų“ (p. 132).

Gausiai nuotraukomis iliustruotas Sergejus Kruko (*Sergejs Kruks*) straipsnis „Miesto semiotizacija: politinis ritualas ir meno

konjunkūra statant paminklus sovietinėje Latvijoje“ yra tolimas folkloristikai, tačiau nepraradęs savo politinio aspekto įdomumo.

Angelikos Juško-Štekelės (*Juško-Štekele*) straipsnio gana mišlingu pavadinimu „Švenčių semantinės modifikacijos moterų reprodukcinio tabu atspindžiuose mūsų dienomis“ įtraukimas į šį rinkinį (pirmiausia, suprantama, į minėtąją konferenciją) bene labiausiai grįstas tuo, kad kai kuriuose latviškuose eufemistiniuose menstruacijų įvardijimuose figūruoja žodis *šventė*. Straipsnyje analizuojama ir su pirmosiomis mergaitės menstruacijomis susiję papročiai bei tikėjimai.

Keletas straipsnių yra skirta specialiai senųjų – ikikrikščioniškų laikų atgarsiams. Tai Sandžio Laimės (*Sandis Laimė*) „Pirmosios naktigonų nakties šventimas ir Ūsinio kulto vietos rytų Latvijoje“, Aigaro Lielbārdžio (*Aigars Lielbārdis*) „Švenčių ir tradicinės magijos tarpusavio kontekstai: Velykų ciklo paprotys ‘vanago surišimas’“, Aidos Rancanės (*Aīda Rancāne*) „Tradicinės latvių kaukės – laiko atnaujintojos virsmo apeigose“ (teminiai skyreliai: „Laiko išgyvenimas žemdirbių kultūroje“, „Kaukių dėjimosi metas – švenčių laikotarpis“, „Kosmogonijos atkartojimas persirengėlių eisenoje“, „Apeiginė androginija“); Maros Vyksnos (*Māra Vīksna*) „Ar Kalėdos – šventė visiems?“ (apie gyvulių apeiginį vaišinimą – remiantis A. Bylenšteino medžiaga). Gausiai iliustruotas nuotraukomis ir sveikinimo tekstais Baibos Kruogzemės-Mosgordos (*Krogzeme-Mosgorda*) straipsnis „Kalėdinių / naujametinių atvirukų rašymo tradicija. Tekstai ir kontekstai“. Krinta į akis, jog didelė dalis į atvirukus rašomų sveikinimų – liaudies dainų ketureiliai (tai dar vienas savaiminio religinio sinkretizmo pavyzdys: krikščioniškos šventės proga sveikinama tektais, kuriuose išskyla senųjų tikėjimų įvaidžiai ir personažai). Beje, senosios latvių dainos tam yra patogios (trumpa forma ir užbaigta mintis), ir Latvijoje visuotinai gyvuoja paprotys įvairiomis progomis sveikinant pasitelkti liaudies dainą, dažnai – rašytiniu pavidalu.

Prie aptariamojo rinkinio tematikos šliejasi ir Ievos Pyguoznės-Brinkmanės (*Pīgozne-Brinkmane*) straipsnis „Apavas kaip senovinio

šventinio apdaro dalis“ (remiamasi archeologijos ir tautosakos duomenimis, J. Brocės piešiniais ir šių laikų ikonografinė medžiaga). Dabartinei ikirikščioniškųjų tikėjimų aktualizacijai skirtas Gačio Uozuolinio (*Gatis Ozoliņš*) straipsnis „Mūsų laikų latvių dievturių grupių *habitus*“. Latvių senosios gyvenenos bei tikėjimų atgarsis juntamas krikščionišką paprotį analizuojančiame Ritos Treijos (*Trejja*) straipsnyje „[Šventosios] Agotos stebuklai liaudies tradicijoje“. Elgos Melnės (*Melne*) parengtas straipsnis atsiminimų pagrindu „Kasdiena ir šventės biografiniame pasakojime iš Vecsalacos“ taip pat rodo krikščioniškos (šįkart – Latvijos stačiatikių) bendruomenės gyvenenoje XIX–XX amžių riboje tebebuvus senųjų tikėjimų bei papročių relikto (pvz., straipsnio autorės paticiuotas šeimininko raginimas šeštadienio vakarą anksčiau baigti lauko darbus – „reikia eiti namo šeštadienio vakaro pasitikti“, – ir kad būdavę vakarienaujama dar su saule).

Rinkinys baigiamas, kaip įprasta, naujos literatūros apžvalga ir kronika. Pristatoma „naujas veikalas ir nauja filologijos mokslų daktarė“ – Una Smilgainė, įgijusi mokslo laipsnį už darbą „Lopšinės ir žaidinimo dainos latvių vaikų tautosakoje“ (*Šūpuļdziesmas un ucināmās dziesmas latviešu bērnu folklorā*). Recenzuojamų bei anotuojamų knygų absoliuti dauguma (taip pat ir Sibiro estų dainų kompaktinis diskas) – folkloristikos srities

arba su ja susijusios, pora – archeologijos srities (J. Urtano darbai). Iš jų išskirtinė (mūsų požiūriu) yra Martinio Boiko monografijos, parašytos disertacijos pagrindu, – „Lietuvių sutartinės ir jų baltiški kontekstai“ (Rīga: Musika Baltica, 2008. – 388 p.) – recenzija. Aiškumo dėlei pirmiausia reikia pasakyti, jog „baltiški“ kontekstai yra teritorinė, ne etnoso reikšmės sąvoka (latviškai: *Baltijas konteksti*). Recenzentas Arnoldas Kluotinis (*Klotiņš*) konstatuoja monografijos autoriaus M. Boiko „iš tikrųjų gigantišką darbą“, kuris pasitar-naus ir būsimų kartų tyrinėtojams, nes knygoje esą „apžvelgta, reziumuota, pakoreguota, taip pat ir naujomis idėjomis bei įžvalgomis praturtinta visa, kas ligi šiol buvo apie sutartines žinoma“. Tačiau recenzentas, nors ir „bijodamas būti neteisingas ir reikalauti iš vieno darbo pernelyg daug“, prikiša monografijos autoriui, „kritikuojančiam beveik visas išvadas apie šio etnomuzikos žanro amžių“, vengimą tarti savo žodį sutartinių kilmės ir susiformavimo klausimu, nes mokslininkui esą iš principo nepriimtina nuostata sutartines tyrinėti senovės etninės istorijos kontekste (monografijos autorius paneigias ir savo ankstesnių šio pobūdžio publikacijų išvadas), – jis esąs skeptiškai nusiteikęs net pačios galimybės kultūros reiškinius priskirti konkrečiam istorijos laikotarpiui atžvilgiu.

Šis *Letonicos* numeris baigiamas šiltu *In memoriam* folkloristei Mirdzai Berzinskai (1912–2008).

Lilija Kudirkienė

Sibīrijas latviešu dziesmas: Latviešu dziesmas un rotaļas, pierakstītas Sibīrijas latviešu ciemos no 1975. līdz 2009. g., CD ietvertas 52 melodijas, divpusīgajā DVD ieskaņotas 120 melodijas, [Rīga: Sērija] Mantojums, [2009] / Sibiro latvių dainos: Latvių dainos ir žaidimai, įrašyti Sibiro latvių kaimuose nuo 1975 iki 2009 m., CD apima 52 melodijas, į dvipusį DVD įrašyta 120 melodijų, [Ryga: Serija] Mantojums (‘Paveldas’), [2009].

Dainų tekstai išspausdinti knygelėje ir iš-versti į rusų (A. Andronovas) ir anglų (A. Jatniece) kalbas.

Leidinys turi įvadą (I. Mežas), atskirų kaimų apibūdinimą (I. Mežas; L. Leikuma, A. An-

dronovas), dainų paveldo apžvalgą (I. Mežas, S. Laimė) ir dainų publikavimo redakcines pastabas (L. Leikuma, A. Andronovas).

Užrašinėta šešiolikoje kaimų; leidinio pradžioje pateikti žemėlapiai, rodantys latvių